

ПСИХОАНАЛІТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЧАСУ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Юлія Мединська, кандидатка психологічних наук, доцентка,
супервізорка УСП, УКПП, ЄАП і ЄКПП
Кафедра психіатрії і психотерапії
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Львівський психоаналітичний інститут ментального здоров'я
м. Львів, Україна

PSYCHOANALYTIC UNDERSTANDING OF THE PHENOMENON OF TIME IN PSYCHOTHERAPEUTIC PRACTICE

Yuliia Medynska, candidate of psychological sciences,
associate professor, and supervisor at UUP, UCPP, EAP, and ECPP
Department of Psychiatry and Psychotherapy
Lviv National Medical University named after Danylo Halytskyi
Lviv Psychoanalytic Institute of Mental Health
Lviv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0002-5688-0903>
yukia@ukr.net

Вступ. Час – фундаментальне поняття людського буття, яке відображає мінливість реальності, процесуальний характер її існування, наявність у світі не лише речей, але й подій. Речі існують поза часом, хоча час і має над ними руйнівну владу. Події ж нанизані на нитку часу, сплітаються в безперервну канву, перетікають одна в одну, творячи життя, перемагаючи в загальному підсумку дискретність і кінченість кожного окремого моменту. Річ – миттєвий зріз, фото, знак часу, а подія – його плоть, його жива тканина. Осмислення поняття та феномену часу є серйозним філософським викликом, у своїй історії воно сягає доби античності та триває дотепер. Психоаналітичне ж розуміння часу перебуває на стику філософії, теорії та практики психоаналізу і психотерапії. Це питання нерозривно пов'язане із самою технологією психоаналізу та психоаналітичної психотерапії, адже частиною аналітичного процесу є часова рамка, усередині та поза межами якої розгортається стосунок між аналітиком і клієнтом (перенесення та контрперенесення), проходить аналітичний процес (зростає та спадає опір, крізь який проривається інсайт). На нашу думку,

рефлексія на тему часу є важливим завданням для психоаналітика, зачіпає ядерні аспекти його професійної та людської ідентичності. Тож у цій статті ми ділимося нашими пошуками і знахідками у цій темі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як ми зазначили вище, філософське осмислення часу починається ще в добу античності. Цікаво, що філософія і психоаналіз є такими дисциплінами, для яких «огляд останніх досліджень» традиційно може починатися з таких давніх часів, маючи велике значення для розбудови філософського та загально-культурного фундаменту професійного філософського та/або психоаналітичного мислення. Тож коротко оглянемо історію осмислення феномену та поняття часу.

Давньогрецькі філософи Геракліт і Парменід є протагоністами діаметрально протилежних концепцій: перший артикулює плинність усього сущого, що можлива з протіканням часу (онтологічна концепція часу), а другий констатує постійність, статичність світу, де лише ілюзії органів чуттів формують у людини хибне відчуття постійних змін (антропологічна концепція часу). Роздумували над природою

часу Левкіпп, Демокрит, Анаксагор, Емпедокл, Архімед, Аристотель, Платон та інші великі філософи (Gale, 2016; Reichenbach, 2012). У добу Середньовіччя та Відродження вивчення питання часу було тісно пов'язане з теїстичними концептами та стало предметом роздумів для таких теологів і філософів, як Августин Аврелій, Ансельм Кентерберійський, Тома Аквінський, Іоанн Скот Еріугена, Майстер Екгарт, Микола Кузанський, Джироламо Кардано, Франческо Патриці (Воронкова, Нікітенко, 2022; Ємельянова, 2015; Артюх, Бойко, Вертель, 2017). Основними питаннями для названих філософів були стосунки та співвідношення часу та Бога: чи час співмірний Богові, чи доречно ставити питання, що було «до творення світу, до початку часів», чи Бог існує у часі, чи час був сотворений Богом?

Подальші концепції, цілком очікувано в контексті наукової революції XVI–XVII століть, віддаляються від богословських координат і переходять у вимір природничих дисциплін. І. Ньютон кваліфікує час як «рівномірно плинну тривалість» і простір як «нескінченну константну протяжність» – *абсолютні субстанції*, «вмістилища самих себе і всього сущого» (Newton, 2014). Для І. Канта час є внутрішньою апріорною формою чуттєвості людської психіки, він перебуває «всередині» нашої психіки як одна з її вроджених функцій, а не «назовні» у світі (Hatfield, 2006). А далі приходить доба теорії відносності – А. Ейнштейн постулює відносність простору і часу, вводячи у свої розрахунки параметр швидкості світла, що паралельно з подальшим розвитком фізики, математики, теорії систем відкриває цілу низку нових понять і питань: ентропія і «стріла часу», оборотність і необоротність часу, дисипативні системи та самоорганізація структур тощо (DiSalle, 2006). Натомість філософія XIX–XX століть усе більше «олюднює» час – у фокусі уваги опиняється питання усвідомлення часу людиною, людськість у вимірі часу, час як апріорна форма чуттєвості, людина як об'єкт та як суб'єкт часу, екзистенційний вимір темпоральності, циклічність та лінійність часу, конечність і смерть (Г. Гегель, Е. Гуссерль, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, Ж. Дерріда, С. К'єркегор, Ж. Делез, М. Шелер) (Abbagnano, Fulvi, 2020).

На завершення нашого короткого огляду наведемо підсумкову цитату, котра, на нашу думку, синтезує важливі аспекти розуміння часу в короткій і влучній формулі: «Розгляд проблеми часу в контексті філософії людини дає змогу інтерпретувати світ як обрій, в якому з'єднуються минуле, нинішнє й прийдешнє, котрі суб'єкт співвідносить у значеннєвому полі... Будучи умовою всіх явищ, яка передусім досвіду, час постає перш за все внутрішніми психологічними характеристиками суб'єкта, завдяки чому ми й можемо пізнавати світ» (Ємельянова, 2015, с. 28).

Мета цієї статті – висвітлити результати теоретичного осмислення феномену часу в психоаналітичній практиці, окреслити значення часу як складової сеттінгу психоаналітичної психотерапії, яка одночасно і обмежує, і захищає терапевтичний процес, визначити окремі часові виміри («пласти часу») у психоаналітичній практиці.

Виклад основного матеріалу. Влада часу над нами безмежна, безгранична, абсолютна. Ми можемо його «нарізати на порції» всередині нашого життя, але не можемо відміряти собі більший шматок, аніж вділила нам Мойра Атропос – одна із трьох сестер у грецькій міфології, котрі відповідають за призначення і долю людини. Це вона записує події життя кожної людини на сувій, а у визначений момент невблаганно перерізає нитку життя, відміряючи час і людям, і богам (Кун, 2010; Graves, 2014).

Час – це феномен, який викликає у нас чи не найбільш суперечливі почуття з усіх можливих. У ставленні до часу вміщена квінтесенція людської амбівалентності: уже в ту мить, як ти розумієш, що маєш час, маєш багато часу (ціле життя), як час починає зникати, і ти починаєш його не мати. Ти його маєш і не маєш. Ти скеровуєш погляд у майбутнє, а там надія і смерть. Але й зупинити час неможливо – зупинка часу означає смерть. Зупинити час – померти, дати часові перебігати – дозволити смерті наблизитися до тебе. Що залишається? Тільки сповільнити його біг, розширити течію, поглибити й максимально загустити цю матерію часу. Але чи можливо це?

Аристотель стверджує, що «час представлений певним рухом чи змінами. Зміна і рух кожного тіла відбувається у ньому самому

або там, де доведеться перебувати тому, що рухається та змінюється. Час же рівномірний всюди і у всьому. Зміна може бути швидша або повільніша, але час не може, оскільки швидке і повільне визначається часом: швидке багато просувається за малий час, а повільне мало просувається за великий час. Час же не визначається часом ні стосовно кількості, ні стосовно якості... Але час не існує і без змін, бо якщо не відбувається змін або ми їх не помічаємо, нам не буде здаватися, що час пройшов... Що час – це число руху по відношенню до попереднього і наступного, що він належить до неперервного і сам є неперервним, це ясно» (Арістотель, 2020). Це ясно Арістотелю, можемо йому довіритися.

Отже, події або зміни є матерією часу. Якщо ми перенесемось із застиглого світу речей у текучий світ подій, то побачимо, що кожна мить у потенціалі містить і подію, і її антипода – «неподію», або ж потенцію, яка не відбудеться. І не одну, а цілу множину «неподій». Як ми вирішуємо, що саме відбудеться? Як ми вибираємо, у якій подієвій тканині буде втілений наш час? Що стане подією і що «неподією»? Ці питання з екзистенційної площини, а отже, з площини психотерапії у її найскладнішому вимірі.

Також у цьому плані ми наближаємося до методологічного, технологічного аспекту психоаналітичної техніки: що має бути інтерпретованим, тобто стати «подією» в аналізі, а що має залишитися незвученим – «неподією»? І взагалі – чи має сама інтерпретація стати «подією» чи краще її залишати у статусі «неподії» – як мовчазну інтерпретацію, промовлену, продуману аналітиком, але не озвучену на сесії?

Вільно плаваюча увага психоаналітика пливе-лине над «неподіями» (потенціями подій), вихоплюючи з їх масиву щось, що стає подією, залишаючи незвученими тисячу варіантів «неподій». Але ж навіть роздуми про ці «неподії», які ми як аналітики провадимо і самі, і в супервізіях, переводять «неподії» в статус подій подуманих, помислених як потенційні. До того ж психоаналітик щоразу приглядається до сцени, до латентних, символічних змістів того, про що говорить пацієнт. Він ніби заглядає за лаштунки озвучених і нео-

звучених подій – за лаштунки часу. У контрперенесенні психоаналітика одночасно відгукується його власний внутрішній світ і знання, його передсвідомий і позасвідомий досвід (Томе, Кехеле, 2021; Greenson, 2018).

Отже, у психоаналітичній сесії маємо кілька шарів подій:

1. Події, які сталися під час сесії і були помічені, осмислені й озвучені аналітиком для його клієнта. Назвемо їх «*помисленими подіями*».

2. Події, які сталися під час сесії, але не були помічені, осмислені й озвучені аналітиком. Йдеться про різного роду розігрування, відреагування, процеси, що втілюються у сценічному матеріалі, феномени проєктивної ідентифікації, які потенційно будуть осмислені аналітиком, але тільки тоді, коли вони вже відбудуться або відбуватимуться якийсь час, адже ці процеси не помічаються і не мисляться негайно, а лише з позиції хоча б мінімальної ретроспективи (Огден, 2016). Назвемо їх «*непомисленими подіями*».

3. Події, які не сталися під час сесії («неподії»), але були помічені й осмислені аналітиком у рамках абдуктивної логіки («може, це могло би бути так чи ось так»). Назвемо їх «*помисленими неподіями*».

4. Події, які не сталися під час сесії («неподії») і не були помічені й осмислені аналітиком. Це всі ті змісти позасвідомого, про які ми знаємо, що вони потенційно є, але не потрапили в доволі вузький промінь прожектора нашої психоаналітичної уваги та думання за браком часу та нашої креативності. Назвемо їх «*непомисленими неподіями*», або потенціями в чистому вигляді.

Отже, спираючись на визначення часу як послідовності подій, можемо побачити в психоаналітичній сесії чотири пласти перебігу часу:

– час подій, які відбулися і були помислені, – *час помислених подій*;

– час подій, які відбулися та не були помислені (були лише розіграні, інсценізовані, прожиті), – *час непомислених подій*;

– час подій, які не відбулися, але були помислені, – *час помислених неподій*;

– час подій, які не відбулися, не були помислені, але про які ми знаємо, що вони існують

як змісти позасвідомого, – час *непомислених негодій*.

Пропонуємо ці пласти часу визначити як час свідомого, час передсвідомого та час позасвідомого у структурі психоаналітичної сесії, спираючись на першу топіку З. Фрейда, описану в роботі «Тлумачення сновидінь» (Freud, 2022).

Час свідомого складається з подій, що відбулися і були помислені. Він найкоротший і найкраще структурований, найбільш очевидний. Він триває 50 хвилин, його події можна записати зі стенографічною точністю.

Час помислених «негодій» і непомислених подій – це час передсвідомого. Він значно більший, триваліший, оскільки виходить за рамки психоаналітичної сесії, розгортається в роздумах аналітика поза межами безпосереднього контакту з клієнтом, у поведінкових розігруваннях, він вже втрачає свої чіткі обриси. Масив помислених «негодій» і непомислених подій теоретично можна описати, зафіксувати, але це вимагатиме від нас вже значно більше зусиль.

Час непомислених «негодій» – це час поза-свідомого, він безконечний, неохопний, безмежний. У масштабі нашої малості, минучості та короткого тривання він може бути оцінений як статичний у своїй безмежності.

До цього моменту ми говорили про час, як його переживає психоаналітик. Тепер ускладнимо нашу систему та спробуємо зрозуміти, які часи переживає клієнт, будучи зануреним у психоаналітичну сесію та психоаналітичний процес поза нею. Він переживає свою суб'єктивну «об'єктивну даність», яку транслює нам буквально за допомогою вербальних повідомлень – це його «помислені події». Також наш клієнт переживає «помислені негодії» – асоціації, спогади, ідеї, які клієнт через опір не озвучив, вони були відкинуті ним усупереч правилу проговорювання всього, що спадає на думку. Крім того, аналізат конструкуює сцену через свою поведінку, вибудовує емоційний стосунок з аналітиком, його нарратив має латентний вимір, інтимно пов'язаний із позасвідомими пластами досвіду – усе це є «непомисленими подіями». Клієнт бачить сни, частину з яких забуває, а частину розповідає на сесії, він розмірковує про свій досвід психоаналізу поза сесіями, про що говорить

або й не говорить нам – це також множини помислених і непомислених подій. Звісно, аналізат, як і кожна людина, є носієм позачасового позасвідомого, сповненого змістів, які, можливо, ніколи і не будуть відкриті ні в аналізі, ні в його житті. Ця безконечна кількість потенційно можливих і нереалізованих досвідів становить вимір «непомислених негодій» клієнта.

Отже, бачимо лабіринтове, багат шарове хитросплетіння психоаналітичних часів: свідомий, передсвідомий і позасвідомий часи, як у клієнта, так і в аналітика, як на сесії, так і за її межами. Іноді ці траєкторії подій перетинаються або накладаються, а в інші моменти віддаляються. Іноколи ми розділяємо один час на двох, або, навпаки, кожен учасник психоаналітичного процесу занурюється у свій приватний світ подій, у той чи інший власний час.

Ми вже згадували грецьких міфологічних Мойр. Клото тягне жереб, що визначатиме долю, Лахесіс тче нитку, Атропос відрізає її (Кун, 2010; Graves, 2014). Це три функції того, хто відає часом:

- відділяти події від «негодій» – тягнути жереб, як Клото;
- переплітати їх між собою – ткати подієву нитку, як Лахесіс;
- визначати, коли цьому має наступити кінець, як Атропос.

Це функції психоаналітика, здійснюючи які, він втілює у своїй персоні фігуру часу. І в цій своїй іпостасі володаря психоаналітичного часу він провокує амбівалентні переживання у клієнта. Адже така роль психоаналітика посилює регресію клієнта, каталізує переживання заздрості та вдячності, провокує бажання злиття й автономії, створює передумову, щоб клієнт міг зустрітися із цими суперечливими переживаннями й інтегрувати їх. А коли клієнт перебирає на себе функції управління часом (запізнюється, перериває чи переносить сесії, обриває терапію тощо), то амбівалентні почуття посилюються в терапевта. Адже, з одного боку, таким чином клієнт сепарується від нас – і в багатьох випадках ці незграбні кроки на шляху до автономізації є свідченням позитивної динаміки. З іншого боку, аналітик є незадоволеним, фрустрованим, розгніваним. Вимагаючи оплати за про-

пущені сесії, таким чином він відстоює своє право керувати психотерапевтичним процесом. Довкола питання часу розгортається драма влади, потентності та конкуренції між аналітиком і клієнтом.

Психоаналітичний час має ще кілька принципових характеристик. Зупинимось на них.

50 хвилин – це «стандартна порція» психоаналітичного часу. У ній відбуваються події та «неподії». Кожен практикуючий психоаналітик чудово знає з досвіду, яка це мінлива величина – психоаналітична година. Часом вона суб'єктивно переживається як дуже довга, а інколи минає, як мить. Символом психоаналітичної години може бути картина Сальвадора Далі «Постійність пам'яті», на якій зображено деформовано-текучі годинники, але на кожному з них є стандартний циферблат, на ньому 12 поділок, по дві стрілки, які йдуть по колу. Наше суб'єктивне сприйняття непостійності, мінливості часу має дуже тверду та чітку рамку – година це година, не більше і не менше, не швидше і не повільніше, про що нам каже Арістотель.

Психотерапія, поділена на рівні порції, репрезентує, так би мовити, квантово-хвильову природу психоаналітичного часу: кожна сесія – це окрема порція, квант аналізу, вони розділені між собою паузами, але разом складаються в єдину історію тривалістю часом по кілька років.

Психоаналіз як технологія по-своєму обходиться із часом. Час – наш робочий інструмент. Сеттінг, який є одним із наріжних каменів нашої роботи, передбачає узгодження та дотримання часового графіка обома сторонами психоаналітичного контракту. Психоаналітик готовий до того, що клієнт буде розхитувати часову рамку і це стане предметом психоаналітичного осмислення. До того ж дуже часто ми маємо відчуття, що лікує власне час, плин часу, а не наші психоаналітичні дії-події. Усі, хто має досвід лікування нарцистично уражених, травмованих, психотичних або психосоматичних пацієнтів, погодяться з тим, що зцілюють не стільки якісь наші радикальні дії, влучні інтерпретації, емпатійне віддзеркалення, скільки радикально стабільна присутність і терплячість витримувати час разом із клієнтом.

Психоаналітичний час циклічний, як міфологічні часи. Втілення в перенесенні минулих подій є фундаментальною особливістю психоаналітичного процесу, і це втілення повертає аналізанта і аналітика у прачаси – часи творення суб'єктивного психічного світу клієнта. Кажучи міфологічною мовою, це часи Урана і Геї, Хроноса, Титанів і Гекатонхейрів, Зевса, Афіни, Нарциса і Едипа (Кун, 2010; Graves, 2014). Так відбувається завдяки тому, що поза-свідоме не знає часу (Freud, 2012) і дає змогу психоаналітику вихоплювати зі скарбниці пам'яті позачасові артефакти. Але час у психоаналізі і фрагментований. Коли виникає масивний опір, коли перенесення є нестійким і мінливим, то логічний ланцюг подій розривається – час переривається, і ми опиняємося на іншому рівні часової спіралі. Зовсім особливий «заповідник часу» – перехідний простір творчої гри за Д. В. Віннікоттом (Winnicott, 1991), де є шанс для інновацій, для творення клієнтом своєї історії, об'єктів і стосунків – творення свого власного часу. А також існує ще одне «заповідне місце» на психоаналітичних просторах – зона, де наш клієнт може бути тільки один за М. Балінтом, де є тільки він і протооб'єкти, де немає навіть діади (Balint, 2013). Там протікає час, який за жодних умов не може бути розділений і спільно пережитий ні з ким, це час абсолютного «буття на самоті».

А інколи психоаналітичний час ніби зупиняється і розпадається на атоми, як у божевільному чаюванні у Країні Див на дні кролячої нори (Керолл, 2021). І тоді подієвий наратив втрачає смисл:

Капелюшник ні з того ні з сього каже Алісі:
– Ти дуже обросла, треба постригтися.

У відповідь на її зауваження, що це не ввічливо, каже:

– А ти знаєш, яка різниця між вороною і конторкою?

Згодом виявляється, що це загадка без відповіді.

– Випий ще чаю, сказав Березневий Заєць.

– Ще? – перепитала Аліса з образою. – Я ще нічого не пила.

– Більше чаю вона не бажає, – промовив Березневий Заєць у простір.

– Ти, певно, хочеш сказати, що менше чаю вона не бажає: значно легше випити більше, а не менше, ніж нічого, – сказав Капелюшник.

– А ти коли-небудь бачила, як малюють множину? – запитала Соня.

– Множину чого? – перепитала Аліса

– Нічого, просто множину!

– Не знаю, можливо, – почала Аліса.

– А не знаєш, то мовчи, – обірвав її Капелюшник.

І все це дійство відбувається при зупинених годинниках, які змазували найсвіжішим вершковим маслом з крихтами. Ці годинники відстають на кілька днів, або на місяці, або і на роки. Ну і головне – годинник Капелюшника зупинився на five-o'clock і чаювання триває і триває в безконечність. Божевільне чаювання – справжня психоаналітична сесія з клієнтом на рівні фрагментації. Впізнаєте? Час спинається і смисл розпорошується. Немає зв'язку між питанням і відповіддю, між однією подією та іншою. Є відчуття абсурду та розірваності.

Огляд особливостей часу в психоаналітичному процесі нагадує складання карти місцевості. Так, можемо скласти собі уявну карту часів психоаналітичного простору та часів психічного простору нашого клієнта. А тоді мандрувати часами, звіряючись із картою та постійно уточнюючи її.

У цьому контексті на думку спадає метафора корсарів: «Психоаналітики – корсари часу». Корсари – це приватні особи, які з дозволу держави могли брати участь у воєнних діях на своїх приватних кораблях разом зі своєю командою. Вони мали право атакувати ворожі та нейтральні кораблі. Корсари не були на державній службі, зберігали незалежність, але віддавали частину нагробованого в королівську казну. У випадку потрапляння в полон могли розраховувати на допомогу короля як військовополонені. Вони не переслідувалися державою як пірати, хоча займалися «піратською» справою. Клієнт є тою «державною установою», яка дає нам дозвіл воювати на його стороні проти його опонентів – захованих у позасвідомому зловмисників, що руйнують його життя. Як корсар не стає підданим короля, не поступає на військову службу, так і психоаналітик зберігає свою незалежність від клієнта, нейтральність. Він отримує дозвіл від аналізанта на плавання водами його позасвідомого та захо-

плення ворожих змістів. Це плавання відбувається у вимірі не географії, а виключно часу – часу як тканини подій. Аналітик може «мандрувати» просторами часу: свідомого, передсвідомого та позасвідомого, витягати щось із небуття, перетворювати «неподії» на події, вплітати їх в тканину часу, приєднуватися до клієнта або віддалятися в переживанні часу. Цей навик мандрування часом – це навик буття, який ми як аналітики намагаємось опанувати самі та навчити цьому наших клієнтів.

Завершимо нашу статтю ще однією цитатою з «Аліси в Країні див» Л. Керрола, розділ «Божевільне чаювання» (Керролл, 2021):

– Якщо Вам нема що робити, – сказала Аліса з досадою, – придумали би щось краще, аніж загадки без відповіді. А так тільки губите час.

– Якби ти знала Час так само добре, як я, – сказав Капелюшник, – ти б ніколи цього не сказала. Час не загубиш. Не на такого напала!

Висновки

1. Осмислення феномену часу та конструювання власного способу його розуміння є важливою складовою філософського та наукового світогляду фахівця-психоаналітика.

2. У статті пропонується психоаналітичне осмислення часу крізь призму тих подій, які відбулися або не відбулися під час психоаналітичної сесії чи поза нею, були або не були помислені аналітиком і клієнтом. Під «подіями» маємо на увазі вільні асоціації, роздуми, сновидіння, спогади, образи тощо. «Помислені події» – це все, що озвучують під час сесії клієнт і аналітик; «непомислені події» – відігравання, розігрування, відреагування, проективно-ідентифікаційні процеси, що відбулися та потенційно можуть бути осмислені, але лише згодом, у певній часовій перспективі; «помислені неподії» – це все, що промайнуло у внутрішньому вимірі думок і почуттів клієнта й аналітика, але не було ними озвучено, не було винесено у спільний простір слухання та думання; «непомислені неподії» (потенції подій) – усі змісти позасвідомого аналітика та клієнта, про які вони навіть не здогадуються, у тому числі довербальні, чуттєві сліди імпліцитної пам'яті, які ніколи не зможуть бути винесені у психоаналітичне обговорення як наратив.

3. Отже, психоаналітичний час є трирівневим феноменом: «час свідомого» (час помислених подій), «час передсвідомого» (час непомислених подій і помислених «неподій»), «час позасвідомого» (час непомислених «неподій»). Ці трирівневі часи психоаналітика та клієнта у своєму перебігу можуть збігатися, накладатися, відрізнятися, протиставлятися чи ігнорувати один одного, що становить психоаналітичний матеріал для дослідження й осмислення.

4. Функції психоаналітика як фігури часу – відділяти події від «неподій», переплітати їх між собою, перетворюючи на інтерпретації, та дбати про часову структурованість і конечність психоаналітичного процесу. Така позиція сприяє регресії клієнта, доступу до інфантильних, архаїчних, амбівалентних переживань і створює передумову для опрацювання цього досвіду, його синтезу й інтеграції у психічну структуру.

Список літератури:

- Арістотель (2020). *Метафізика*. Фоліо.
- Воронкова, В., Нікітенко, В. (2022). *Філософія основних сфер і напрямів людської життєдіяльності: Словник-довідник*. Новий Світ.
- Ємельянова, Н. (2015) Філософія часу. *Вісник Маріупольського державного університету, серія: філософія, культурологія, соціологія*, вип. 10, 21–31.
- Керолл, Л. (2021). *Аліса в Дивокраї*. Фоліо.
- Кун, М. (2010). *Легенди і міфи Давньої Греції*. Академія.
- Огден, Т. (2016). *Проективна ідентифікація та психотерапевтична техніка*. Літопис.
- Артюх, В., Бойко, О., Вертель, А. (2017). *Практичні аспекти філософії часу*. Сумський державний університет.
- Томе, Г., Кехеле, Г. (2021). *Психоаналітична терапія. Теорія і практика. Том 1*. Літопис.
- Abbagnano, N., & Fulvi, D. (2020). Existentialism as Philosophy of the Possible. *Journal of Continental Philosophy*, 1(2), 260–276.
- Balint, M. (2013). *The basic fault: Therapeutic aspects of regression*. Routledge.
- DiSalle, R. (2006). *Understanding space-time: The philosophical development of physics from Newton to Einstein*. Cambridge University Press.
- Freud, S. (2022). *The interpretation of dreams*. DigiCat.
- Freud, S. (2012). *The basic writings of Sigmund Freud*. Modern library.
- Graves, R. (2014). *Greek Gods and Heroes: For Young Readers*. Rosetta Books.
- Gale, R. (Ed.). (2016). *The philosophy of time: A collection of essays*. Springer.
- Greenson, R. R. (2018). *The technique and practice of psychoanalysis: Volume I*. Routledge.
- Hatfield, G. (2006). *Kant on the Perception of Space (and Time)*.
- Newton, I. (2014). *Newton: philosophical writings*. Cambridge University Press.
- Reichenbach, H. (2012). *The philosophy of space and time*. Courier Corporation.
- Winnicott, D. W. (1991). *Playing and reality*. Psychology Press.

Анотація. Осмислення поняття та феномену часу є важливою складовою частиною формування професійної ідентичності психоаналітика, а також підвищення його майстерності та здатності розуміти психоаналітичні змісти в темпоральному вимірі. Метою цієї статті є висвітлення результатів теоретичного осмислення феномену часу в психоаналітичній практиці, уточнення значення часу як складової сеттінгу психоаналітичної психотерапії, котра одночасно і обмежує, і захищає терапевтичний процес, визначення окремих часових вимірів («пластів часу») у психоаналітичній практиці. Це дослідження проводилося шляхом рефлексії про практичний досвід психоаналітика крізь призму феноменології часу з опорою на короткий огляд розуміння часу в різних філософських традиціях. Відштовхуючись від концептуалізації часу як плину подій, розглянуто чотири види подій, що можуть відбуватися в межах психоаналітичної сесії та поза нею: «помислені події», «непомислені події», «помислені неподії» та «непомислені неподії». У статті деталізовано, які саме феномени психоаналітичного процесу можна віднести до кожного з названих типів подій. Автор пропонує розглядати поняття «психоаналітичного часу» як поєднання окремих темпоральних пластів: «час свідомого» (наповнений помисленими подіями), «час передсвідомого» (наповнений непомисленими подіями та помисленими «неподіями») і «час позасвідомого» (наповнений непомисленими «непо-

діями»), які властиві як психоаналітикові, так і клієнтові. Проживання цих різних пластів часу аналітиком і аналізантом не завжди синхронізується, натомість може протікати як розрізнене, автономне і навіть протиставлене. Такий спосіб бачення та концептуалізації психоаналітичного процесу у вимірі протікання часу створює теоретичний каркас для контейнування почуттів аналітика, дає йому додаткову можливість формулювати коректні інтервенції, витримувати моменти «розсинхронізації часів» та екологічно зберігати професійну позицію.

Ключові слова: психоаналіз, подія, час свідомого, час передсвідомого, час позасвідомого, вільні асоціації, відігрування, відреагування, проєктивна ідентифікація, час.

Abstract. Understanding the concept and phenomenon of time is an important component of forming the professional identity of a psychoanalyst, as well as improving his skill and ability to understand psychoanalytic contents in the temporal dimension. The purpose of this article is to highlight the results of the theoretical understanding of the phenomenon of time in psychoanalytic practice, to clarify the meaning of time as a component of the setting of psychoanalytic psychotherapy, which both limits and protects the therapeutic process, to define individual time dimensions (“layers of time”) in psychoanalytic practice. This study was conducted by reflecting on the practical experience of a psychoanalyst through the lens of phenomenology of time based on a brief overview of the understanding of time in various philosophical traditions. Based on the conceptualization of time as a flow of events, four types of events that can occur within the psychoanalytic session and outside it are considered: “thought events”, “non-thought events”, “thought non-events” and “non-thought non-events”. The article details which phenomena of the psychoanalytic process can be attributed to each of the named types of events. It is proposed to consider the concept of “psychoanalytic time” as a combination of separate temporal layers: “conscious time” (filled with thought events), “preconscious time” (filled with non-thought events and thought non-events) and “subconscious time” (filled with non-thought non-events), which are characteristic of both the psychoanalyst and the client. Experiencing of these different layers of time by the analyst and the analysand is not always synchronized, but instead can proceed as separate, autonomous and even opposed. This way of seeing and conceptualizing the psychoanalytic process in terms of the passage of time creates a theoretical framework for the containment of the analyst’s feelings, gives him an additional opportunity to formulate correct interventions, endure moments of “times desynchronization” and ecologically preserve a professional position.

Key words: Psychoanalysis, event, conscious time, preconscious time, unconscious time, free association, acting out, abreaction, projective identification, interpretation, time.